

Baulé (% 23), Bété (% 18), Sénufo (% 15), Malinké (% 11), Dan ve Lobi kabileleri olup Bauléler güneyde, Lobilerle Sénufo'lar kuzeyde, Malinkélerle Danlar ise batıda toplanmışlardır. Resmî dil Fransızca olmakla birlikte genelde hayata kabile dilleri hâkimdir. Bétéler Kwa dilinin Kru, Bauléler Twi lehçesini, Malinkélerle Danlar Mande dilini, Lobiler ise Volta dilini konuşurlar.

Bölgenin tamamına XIII. yüzyıla kadar hâkim olan din kabileler arasında farklılıklar gösteren animizm idi. Bugün ise geleneksel animistik inançlar halk arasında ancak % 50 oranında etkinliğini devam ettirmekte, geriye kalanın % 30'unu son yıllarda hızlı bir çoğalış gösteren müslümanlar, % 20'sini ise hristiyanlar oluşturmaktadır (1990).

Ekonomi genel anlamda tarım, hayvancılık ve balıkçılığa dayanır. Halkın çoğu millî gelirin üçte birini oluşturan tarım sektöründe çalışmaktadır. Bağimsızlıktan bu yana sürekli gelişme kaydeden ülke, ekonomik açıdan Kara Afrika ülkeleri arasında en gelişmiş olanıdır. Fildişi Sahili dünyanın en fazla kakao (1989'da 750.000 ton) ve kahve (265.000 ton) üreten ülkelerinden biridir. İhracat gelirlerinin % 60'ını kakao, kahve ve kereste ürünlerinden sağlar. Ancak son yıllarda ham madde ihracatı yerine ürünlerin işlenerek dışarıya yarı mâmûl ve mâmûl madde şeklinde satılabilmesi için çalışmalar yapılmaktadır. İhraç malları arasında yer alan muz, şeker kamışı, pamuk, kauçuk ve palmye yağı gibi tarım ürünlerinin miktarı giderek artmakta diğer taraftan da iç tüketime dönük yam (tatlı patates), manyok, pirinç ve mısır üretilmektedir. Hayvan besiciliği ve balıkçılık önem verilen konular arasında olup ülkede beslenen büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı 4 milyon civarındadır (1989). Hızlı büyüme hedefleri öngören kalkınma programları devlet borçlarının artmasına ve iktisadî devlet kuruluşları ile tarım işletmelerinin ağır bir dış borç yükü altına girmesine yol açmıştır; enflasyon ve işsizlik oranı ciddi ölçülerde yüksektir.

Hafif sanayi bağımsızlıktan beri olağan üstü bir gelişme göstermişse de bu alanda yeterli özel sermaye ve iş tecrübesinin bulunmaması dolayısıyla büyük bir ilerleme sağlanamamıştır. Başlıca sanayi kuruluşları arasında petrol rafinerisi ile şeker, un, konserve, sigara, dokuma ve plastik fabrikaları bulunmaktadır. Sahil açıklarındaki yataklarda 1980'

de başlayan petrol üretimi giderek artmaktadır. Bundan başka ülkede kayda değer yeraltı zenginliği olarak elmas ve demir cevheri sayılabilir; Tortya'daki yataklardan yılda 600.000 karat elmas (1988) çıkarılmaktadır.

Dış ticarete Fransa yaklaşık % 32 ithalât ve % 17 ihracatla (1987) önemli bir yere sahiptir. Bu ülkeyi ithalâtta Nijerya, Japonya, İtalya ve Almanya, ihracatta da Hollanda, Amerika Birleşik Devletleri, İtalya ve Almanya takip etmektedir. Başlıca ihraç kalemlerini tropikal tarım ve deniz ürünleriyle enerji oluşturur. Önde gelen ithal ürünleri ise çeşitli fabrikasyon maddelerle makineler, ham petrol ve kimya mâmûlleridir.

Ulaşım ve haberleşme Kara Afrika ülkelerine göre oldukça gelişmiş durumdadır. Abican-Uagadugu demiryolu (625 km.), Abican Limanı'nı iç kesimlere ve kuzeye bağlayan önemli bir hatır. Demiryoluna oranla daha iyi durumda olan karayollarının önemli şehirleri birbirine bağlayan kısımları toplam 55.000 kilometreyi bulur. En büyük liman şehirleri Abican ve San Pedro'dur. Ülkede iki adet günlük gazete (*Ivoir Soir*, *Fraternité-Matin*) çıkmakta olup toplam tirajları 130.000 civarındadır.

Yirmi altı idarî bölgeye ayrılmış bulunan Fildişi Sahili'nde ilk öğretim zorunlu olmakla birlikte ilk öğretim çağındaki çocukların ancak % 75'i okula gidebilmekte ve yerli öğretmen sıkıntısı da eğitimdeki başarıyı olumsuz yönde etkilemektedir. Ülkenin tek üniversitesi, komşu ülkelerden gelen öğrencilerin de okudukları Abican Üniversitesi'dir (1964).

BİBLİYOGRAFYA :

- A. Köksal, *Afrika Coğrafyası*, Ankara 1976, I, 11-97; Habîbullah Şamilî, *Coğrafya-ı Kâmil-i Cihân*, Tahran 1982, s. 348-350; *Le Grand Robert des noms propres*, Paris 1986, II, 763-764; D.-M. Fremy, *Quid* 1991, Paris 1990, s. 935-936; P. Alexandre, "Côte d'Ivoire", *EP* (Fr.), II, 64; S. Amin, "Côte-d'Ivoire", *EUn.*, V, 19-22; *Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi*, İstanbul 1981, VI, 1661-1664; *ABR.*, VIII, 571-572; *Büyük Larousse*, İstanbul 1986, VII, 4105-4106; *EBR.*, III, 666-667.

RAMAZAN ÖZEY

II. TARİH

Bugün Fildişi Sahili'nin sınırları içinde kalan yerlerin geçmişi hakkında fazla bilgi yoktur. Eski dönemlerde bu toprakların hepsine hükmeden siyasî bir gücün bulunmaması ve buralarda birbirinden farklı özelliklere sahip pek çok kabilenin yaşaması ülkenin tarihini karmaşık hale getirmiştir. XVI. yüzyılın son-

larına kadar kuzey ve kuzeybatı toprakları Mali İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında idi. Bu dönemde Mande (Mandingo, Malinké) dilini konuşan gruplardan Diyulalar, kuzey bölgelerinde Mankono, Kadioha, Bong, Kong gibi ticaret şehirlerinin oluşmasında ve kuzey-güney ticaretinde önemli rol oynadılar (XV-XVI. yüzyıllar). Mali İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra bir siyasî birlik kuramayan Mandingolar Batı Afrika'nın çeşitli bölgelerine dağıldılar ve gittikleri yerlerde özellikle ticaret ve eğitim konularında etkili oldular. Mandingolar'ın yeni yerleşim alanlarından biri de bugünkü Fildişi Sahili'nin kuzeybatı bölgesi idi; Odienné ve Kurussa bu şekilde kuruldu. Müslüman olan Mandingolar ticaret amacıyla güneydeki Séguéla, Kong, Man, Tuba gibi kasabalara giderek İslâm'ın buraya yayılmasına hizmet ettiler. XV. yüzyılın ortalarında, Agni ve Aşantiler başta olmak üzere ülkenin güneyindeki animist kabileler, fildişi ve köle ticareti amacıyla kıyılara gelen Portekizli denizcilerle ve daha sonra da Fransız misyoner ve tüccarlarla temas ettiler. XVII. yüzyılda Assinie'de toprak ele geçiren Fransızlar (1637) bu yüzyılın sonlarına doğru burada bir misyonerler heyeti bulundurmaya başladılar. XVIII. yüzyılda Fransızlar'ın kıyıda Assinie ve Grand-Bassam olmak üzere iki önemli üsleri vardı ve bu üslerden içerilere doğru nüfuz etmeye çalışıyorlardı. Aynı yüzyılda ülkenin güneyini denetimine alan Agni Kralığı 1842'de Fransız himayesini kabul etti ve böylece sömürgeciler ülkeyi ele geçirme hususunda önemli bir imkâna kavuşmuş oldular.

Kuzeyde ise müslüman Diyulalar XVIII. yüzyılın başında Kong Krallığı'nı kurarak kısa sürede bölgeye otoritelerini kabul ettirdiler. Kuzey-güney ticaret yolu üzerinde bulunan Kong bir İslâm ve ticaret merkezi olarak gelişti ve 1888'de 15.000 nüfuslu bir kasaba haline geldi. Öte yandan Kankan, Beyla ve Kong'a ticaret yollarıyla bağlı olan Odienné de bir diğer İslâm ve ticaret merkezi idi. Kong Kralı Karamoko Ule (Domba) Watara'nın 1889'da Fransa'nın himayesini kabul etmesi üzerine, yüzyılın son çeyreğinde Batı Afrika'da büyük bir güç oluşturan meşhur Sudanlı Mandingo Reisi Samori Ture harekete geçerek Kong şehrini ve bu devletin topraklarını zaptetti. Bunu fırsat bilen Fransızlar görünüşte Kong'u kurtarmak amacıyla saldırı başlattılar; fakat şehri ele geçirdiklerinde tamamen yakıp yıktılar (1895) ve arkasından Odi-

enne'i de işgal ederek (1898) XIX. yüzyıl sonunda bugün Fildişi Sahili'nin sınırları içinde kalan yerlerin hepsini denetimleri altına almış oldular. Bununla birlikte Fransa'nın bütün ülkede kesin otorite kurması, özellikle kuzeydeki müslüman toplulukların mücadeleye devam etmeleri sebebiyle 1918'e kadar mümkün olamadı.

1893'te oluşturulan Fildişi Sahili sömürgesi 1900'de Fransız Batı Afrika'sı'na bağlandı ve II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar bu durumda kaldı. 1944'te, ileride bağımsızlığın kazanılmasında önemli rol oynayacak olan yerli kakao ve kahve üreticilerinin birlik teşkilatı Syndicat Agricole Africain (SAA), 1945'te de bağımsızlıkla beraber iktidara gelecek olan Parti Démocratique de la Côte-d'Ivoire (PDCI) kuruldu. Savaşın sonuna Fransız Birliği içinde yer alan (1946) ülkede ilk mahallî meclis 1947'de teşkil edildi. Bu arada Bamako'da kurulan Rassemblement Démocratique Africain (RDA) adındaki partinin başına geçen ve aynı yıl (1946) Fransız millî meclisine seçilen Félix Houphouët-Boigny, Fransa'dan Fildişi Sahili lehine bazı tavizlerin koparılmasında önemli rol oynadı ve 1956 seçimlerini kazandıktan sonra da Fransız hükûmetinin ilk Afrikalı bakanı oldu. 1958'de yapılan bir referandumla Fransız Topluluğu'na katılan Fildişi Sahili bu topluluk içerisinde otonom cumhuriyet statüsü kazandı; 7 Ağustos 1960 tarihinde de tam bağımsızlığını elde ederek Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na üye

oldu (20 Eylül 1960). Yeni anayasanın kabulünden sonra Nisan 1959'da Fransız hükûmetinden istifa ederek ülkesine dönen Houphouët-Boigny devlet başkanlığına getirildi (27 Kasım 1960).

Bugün en güçlü siyasî parti konumunda olan Parti Démocratique de la Côte-d'Ivoire, başkan Houphouët-Boigny'nin liderliğinde siyasî ve idarî yapıya tamamen hâkimdir ve ülke sosyoekonomik alanlarda önemli gelişmeler kaydetmiş durumdadır. Bağımsızlık döneminde Fransa'nın teknik yardımlarında ve diğer yabancı yatırımlarda artışlar görüldü. Halen önemli sektörlerinin hemen hepsi Fransızlar tarafından yönetilen ülkede özellikle tarım sektörü hızla gelişmektedir.

Hızlı nüfus artışı ve şehirleşmenin başlıca sebebiyle ciddi meselelerle karşı karşıya bulunan başşehir Abican'ın yerine daha kuzeydeki Yamoussoukro yeni başşehir olarak belirlendiyse de (1983) henüz idarî ve siyasî müesseseler buraya taşınmış değildir.

Houphouët-Boigny'nin uzun süren yönetimine karşı zaman zaman darbe teşebbüslerinde bulunuldu ve bunlar derhal bastırıldı. Fakat 1982'den sonra üniversite öğrencileriyle işçiler tarafından başlatılan protesto hareketlerinin yoğunlaşması üzerine hükûmet bazı yeni düzenlemelere gitmeye mecbur kaldı ve birkaç defa anayasa değişikliğine gidildi. Nihayet ülkede siyasî partilerin kurulmasına izin verildi ve ilk defa 26 Kasım 1990 tarihinde birden çok partinin katıldığı genel seçim yapıldı. Bu seçim

de 163 milletvekili çıkarmak suretiyle 175 sandalyeli parlamentonun büyük çoğunluğunu alan Parti Démocratique de la Côte-d'Ivoire bugün de siyasî iktidarı elinde tutmaya devam etmektedir. Halen yürürlükte olan anayasaya göre yürütme gücünü elinde bulunduran devlet başkanı beş yılda bir genel oyla seçilir ve kendisine karşı sorumlu olan bakanlar konseyini tayin eder. Millî meclis üyeleri de beş yıllık bir süre için seçilirler; yargı gücü bağımsızdır.

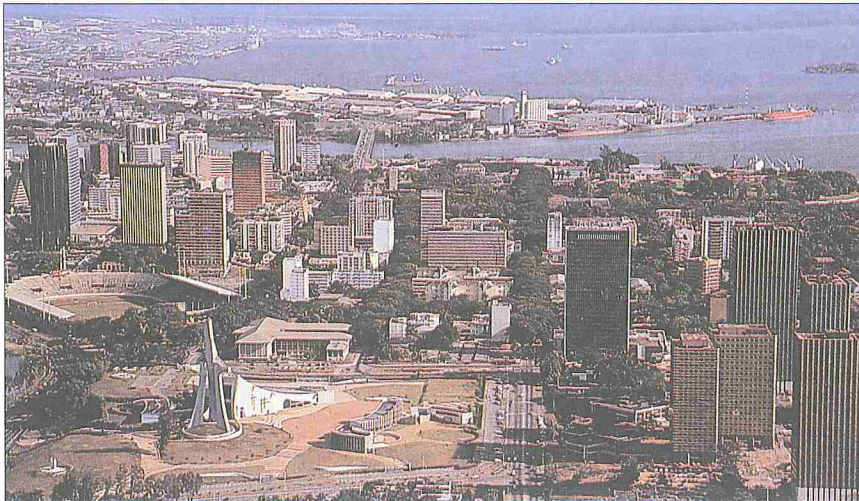
III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Bugünkü Fildişi Sahili topraklarında İslâmlaşma hareketi, XV. asrın ilk yıllarında Mandingolar'ın Diyula koluna mensup müslüman tüccarlar tarafından kuzey bölgelerinde başlatılmıştır. XVI. yüzyılın sonlarına kadar Mali İmparatorluğu'nun nüfuz alanı içinde kalan bölgelerde faaliyet gösteren müslüman tüccarlar, Sahra ile Gine körfezi arasındaki ticaret yolları üzerinde bulunan köy ve kasabalarda yerleşerek buralarda küçük müslüman topluluklarının meydana gelmesinde rol oynadılar. Bandama'nın batısına yerleşen Malinkéler'in XVI. yüzyılın sonlarına doğru kurdukları Boron şehri de önemli bir ticaret merkezi olarak gelişti.

İslâmiyet'in Fildişi Sahili'nin kuzey kesimlerinde istikrarlı bir biçimde yayılması XVIII. yüzyılın ortalarından sonra gerçekleşebilmiştir. Bu sıralarda hac için Mekke'ye giden ve burada birkaç yıl kaldıktan sonra geri dönen bir grubun gayretiyle İslâm bölgesinde hızla yayıldı. En ünlüleri Mûsâ Bagayogo, Muhammed Saganogo ve Abbas Saganogo olan bu hacıların her biri Koro, Kani ve Boron gibi değişik şehirlere yerleşerek İslâmiyet'in yayılması için çalıştılar.

XVIII. yüzyılın başında müslüman Diyulalar tarafından kurulan Kong Krallığı'nın başşehri Kong siyasî, ticarî ve dinî merkez hüviyetiyle İslâm'ın güneye nüfuz etmesinde etkili oldu. Diğer taraftan Mali İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra Odiene, Kurussa, Séguéla, Man, Tuba, Koro, Kani, Bouna ve Bondoukou gibi önemli ticaret merkezlerine gelip yerleşen Mandeler beraberlerinde İslâmiyet'i de getirdiler. Bu şehirlerde oluşan müslüman cemaatleri camiler inşa ederek Kur'an okulları açtılar ve ticaretin verdiği iktisadî güçle animist kabileler üzerinde siyasî açıdan da otorite kurdular. Ayrıca bütün müslümanlar yerleştikleri şehirlerde yerli kadınlarla evlenerek dinlerinin onların kabileleri arasında yayılmasında rol oynadılar.

Abican'dan bir görünüş - Fildişi Sahili

XIX. yüzyıl, çeşitli isimler taşıyan bütün müslüman Mandingo kabilelerinin güçlendikleri ve düşmanlarına karşı savaşarak otoritelerini genişlettikleri bir asır oldu. Savaşın dışında da İslâm'ın güneye doğru yayılması devam etti ve Lahou, Tiassalé ve Toumodi birer müslüman şehri haline geldi. Bu yüzyılın ortalarında başlayan Fransız işgali de daha sonra tutumunu değiştirmekle birlikte ülkede İslâm'ın yayılmasını hızlandırdı. Çünkü sömürgeleştirmenin ilk yıllarında yöneticiler, yerli kabilelerle son derece iyi ilişkiler içinde olan müslümanların desteğini sağlamak için ülkede İslâmî gelişmeye yardımcı oldular. Ayrıca işgal kuvvetlerinde görevli Senegalli müslümanların pek çoğu ülkelerine geri dönmeyip buradaki şehirlere yerleştiler ve bazıları ailelerini de yanlarına getirterek kısa zamanda müslüman cemaatlerini güçlendirdiler. Özellikle Bingerville, Grand-Bassam, Tiassalé, Toumodi, Aboisso gibi şehirlerde yerleşen Senegalliler sosyal hayatın her alanında etkili oldular.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru kuzey bölgelerinin Samori Turi'nin nüfuzu altına girmesi İslâmlaşma hareketinin lehine bir gelişme olduysa da Turi'nin Fransızlar'a yenik düşmesiyle gerileme başladı. Ancak Fildişi Sahili topraklarının Fransız hâkimiyetine geçmesi güney açısından olumlu sonuç verdi ve kuzeydeki müslüman tüccarlarla işçiler güneye doğru daha yoğun şekilde göç ederek Gagnoa, Daloa, Samatoguéla ve Boundiali gibi yerleşim merkezlerinde müslüman cemaatleri oluşturdular. Özellikle 1920'lerden itibaren güneyde hızlı bir gelişme gösteren İslâmlaşmada Gineli, Nijerli ve Senegalli müslümanlar büyük rol oynadılar. Fakat bu hızlı gelişme karşısında Fransız sömürge yönetimi tutumunu değiştirerek İslâmiyet'in yayılışını sınırlandırmak amacıyla Kur'an okullarının açılmasına izin vermeme ve dışarıdan gelen dinî yayınları yasaklama gibi tedbirler aldı (1926). Bununla birlikte İslâmiyet, tüccarların ve okuma yazması olmayan müslüman askerlerle işçilerin gayretleri sayesinde pratik yoldan yayılmasını sürdürmüştür.

Günümüzde ülke nüfusunun ne kadarının müslüman olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak kaynakların bu konuda % 23 ile % 55 arasında değişen oranlar vermelerine dayanarak bu oranın % 30'dan fazla olduğu söylenebilir. Müslümanlar kuzeydeki şehirlerde güneye nisbetle daha yoğunlardı. Etnik

bakımdan çeşitlilik gösteren bu topluluklar içerisinde Malinkéler, Diyulalar ve Sénufolar önemli bir yer tutmaktadır. Genelde ticaretle uğraşan müslümanların hepsi Mâlikî mezhebine mensuptur. Tarikatlardan Kâdiriyye ülkenin her tarafında etkinliğini hissettirirken Ticâniyye de Man şehrine hâkim olmuştur; son elli yıldan beri Vehhâbilik'te de bir gelişme görülmektedir. Bugün ülkenin kuzeyindeki şehirlerde müslümanlar çoğunluğu oluştururken Gineli, Sudanlı, Voltalı ve Senegalli müslümanların oturduğu orta kesimdeki Bouake tam bir İslâm şehri niteliğine sahiptir. Güneydeki Port Bouet, Marcory ve Abican'da da müslüman mahalleleri bulunmaktadır.

1957'de teşebbüs edilen, ülkedeki bütün müslümanların bütünleşmesini sağlayacak bir İslâm kültür birliği kurma çalışması başarıya ulaşamamıştır. Bugün böyle bir teşkilâtın bulunmaması, dinî eğitim ve ibadet hizmetlerinin yerine getirilmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Ülkede pek çok cami ve bunlara bitişik Kur'an okulu mevcuttur. Başşehir Abican'daki müslüman mahallesi Treichville'de aynı zamanda okul olarak kullanılan üç cami mevcuttur. Halen müslümanlara ilk ve orta öğretim düzeyinde din eğitimi verecek okulların açılabilmesi için başlatılan bazı girişimler sürdürülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

- E. Sik, *The History of Black Africa* (trc. S. Simon), Budapest 1966, II, 71-78; IV, 192-217; J. D. Fage, *A History of West Africa*, Cambridge 1972, tür.yer.; Türkçeye Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara 1975, s. 247-252; E. A. Boetang, *A Political Geography of Africa*, Cambridge 1980, tür.yer.; *Cultural Atlas of Africa* (ed. J. Murray), Verona 1981, s. 139; P. B. Clarke, *West Africa and Islam*, Scotland 1982, s. 178-179, 215-218; *A Map of the Muslims in the World* (ed. R. Delval), Leiden 1984, s. 13; J. S. Trimmingham, *A History of Islam in West Africa*, Oxford 1985, s. 143, 186-189; M. Ali Kettani, *Muslim Minorities in the World Today*, London 1986, s. 179-181; R. Synge, "Cote d'Ivoire: Recent History", *Africa South of the Sahara* 1988, London 1987, s. 397-399; "Muslims in Ivory Coast", *MW*, II/13 (1964), s. 7; J. L. Triaud, "Lignes de force de la pénétration islamique en Côte-d'Ivoire", *REI*, XLII/1 (1974), s. 123-159; P. Alexandre, "Un cas de passage collectif à l'Islam en Basse Côte d'Ivoire: Le village d'Ahua au début du siècle", *Cahiers D'Etudes Africaines*, sy. 54 (1974), s. 317-337; a.mlf., "Côte d'Ivoire", *El²* (Fr.), II, 64; Hubert Deschamps, "Ivory Coast: History", *EBR*, XII, 819; *The Cambridge Encyclopedia of Africa*, Cambridge 1981, s. 135, 237.

DAVUT DURSUN

FİLGÖZÜ

Özellikle hamamlarda aydınlatmayı sağlayan kubbe üzerindeki cam pencere (bk. HAMAM).

FİLİB dî TARRÂZİ

(فيليب دى طرازى)

Filib el-Fikont b. Nasrillâh
b. Anton dî Tarrâzî
(1865-1956)

Arap basım tarihçisi, kütüphaneci.

28 Mayıs 1865 tarihinde Beyrut'ta doğdu. Musul asıllı Süryânî-Katolik bir aileye mensuptur. Büyükannelelerinden birinin nakışçı (tarrâze) olmasından dolayı ailesi bu nisbe ile tanınmıştır. 1872'de el-Medresetü'l-batriyerkiyye'ye girdi ve iki yıl devam ettikten sonra öğrenim süresi sekiz yıl olan Külliyyetü âbâi'l-Yesüiyyin'e geçti. Bu okulda dinî ilimler ve genel kültür dersleriyle ana dili Süryânîce yanında Arapça, Fransızca, Latince ve Eski Yunanca'yı öğrendi. Mezun olunca babası ve kardeşleriyle birlikte ticaretle uğraştı ve büyük bir servet edindi. Daha sonra kendisini ilmi araştırmalara vererek çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazmaya ve kitap telif etmeye başladı. Bu faaliyetleri yanında mensup olduğu dinî cemaatin kurduğu hayır cemiyetlerinden birinin de başkanlığını yapan (1898-1906) Tarrâzî Şam, Paris ve Moskova akademileri başta olmak üzere birçok akademiye üye oldu. Doğulu ve Batılı meşhur yazar, şair ve devlet adamları ile yakın ilişkiler kurdu. Başta Osmanlı Devleti ve Fransa olmak üzere birçok devlet onu en yüksek nişanlarla ödüllendirdi. Ayrıca papa da kendisine "vikont" unvanını verdi.

1919 yılında Beyrut'ta kurduğu Dârü'l-kütübî'l-Lübnâniyye'nin ilk müdü-

Filib dî Tarrâzî